

АФАНАСЬЄВА О. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТРАТЕГІЇ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі французької політології)

У статті досліджуються авторські стратегії в сучасному французькому політологічному дискурсі та визначаються їх прагмакомунікативні особливості.

Ключові слова: автор, стратегія, французький політологічний дискурс.

В статье исследуются авторские стратегии в современном французском политологическом дискурсе и определяются их прагмакоммуникативные особенности.

Ключевые слова: автор, стратегия, французский политологический дискурс.

The article deals with author's strategies in French discourse of political science and their pragmatic and communicative peculiarities.

Key words: author, strategy, French discourse of political science.

Актуальність обраної проблеми зумовлено тим, що вивчення прагмакомунікативної організації дискурсу політології, зокрема авторських стратегій, є одним із важливих компонентів комплексних досліджень дискурсу суспільно-політичних наук.

Метою статті є виявлення основних авторських стратегій у французькому політологічному дискурсі та опис їх прагмакомунікативних особливостей.

Об'єктом аналізу є стратегії автора у дискурсі французької політології.

Предметом дослідження є прагмакомунікативні характеристики стратегій автора у сучасному французькому політологічному дискурсі.

Наукову новизну проведеного дослідження зумовлено тим, що визначення основних стратегій автора у французькому політологічному дискурсі та дослідження їх прагмакомунікативних особливостей не були предметом спеціального дослідження.

У дослідженнях, присвячених лінгвопрагматичній організації наукового дискурсу, значну увагу приділено визначенню його мети, дослідницької та комунікативної настанов (див. роботи О. М. Ільченко, В. І. Карасика, М. П. Котюрової, В. Б. Кашкіна, Р. С. Алікаєва, Г. О. Болдирєвої, К. Гіланда, Ф. Растье, С. Пуда, К. Флотум та ін.). Ці аспекти складають образ дискурсивного актора

та визначають його стратегії в даному типі дискурсу. Проблема комунікативних стратегій є однією з найбільш актуальних і дискутованих у сучасній лінгвопрагматиці й розглядається в численних працях вітчизняних та зарубіжних учених (О. С. Іссерс, А. Д. Белова, В. І. Карасик, Г. Г. Почепцов, Дж. Гамперц, У. Віндліх, П. Шародо та ін.). Сутність стратегії досліджується в параметрах планування / реалізації, мети / дії. Так, з погляду О. С. Іссерс, мовленнєва стратегія включає планування процесу мовленнєвої комунікації в залежності від конкретних умов спілкування й особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Це комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети [1:54]. А Г. Г. Почепцов вважає, що завданням стратегії є утримання точки теперішнього і точки майбутнього одночасно [2:9].

Мовознавці досліджують організацію стратегії мовця як ієрархію проміжних і підпорядкованих цілей, реалізація яких веде до досягнення кінцевої мети (П. Банж); як модульну структуру, яка включає: інтеракційний та референційний модулі, які відносяться до ситуаційної складової; ієрархічний, який відноситься до текстової складової; синтаксичний та лексичний модулі, які відносяться до мовної складової (Женевська школа). Аналізуються умови ефективності обраної стратегії, які включають комунікативну компетенцію мовця, принцип стратегічної когерентності та процес інтерпретації, заснований на конwersаційних інференціях (Дж. Гамперц). У такій перспективі дискурсивна стратегія визначається як складний дискурсивний ієрархічно та секвенційно організований процес, який породжено комбінацією модульних інформацій, які мають праксеологічне і текстове походження, з інформацією, пов'язаною з аналізом комунікативних цілей дискурсивних продукцій, реалізованих у специфічній інтерактивній ситуації [3:18–28, 64].

Значну увагу науковців присвячено проблемі типології стратегій. Так, А. Д. Белова розрізняє комунікативні та риторичні, або дискурсивні, стратегії [4:136–137]. О. Дюкро та Ж.-К. Анкомбр певним чином ототожнюють стратегії та аргументацію і виділяють стратегії продукування та інтерпретації, пов'язуючи їх з явищем поліфонії,

а Ж.-М. Адам підходить до проблеми дискурсивних стратегій з погляду секвенційної організації тексту, розмежовуючи оповідну, описову, пояснювальну та діалогічну стратегії [3:28–33]. П. Шародо пропонує розрізняти три групи комунікативних стратегій: легітимації, які визначають правоздатність мовця на мовленнєвий акт, його авторитетність тощо; зацікавлення (“каптації”), спрямовані на зваблення чи переконання партнера по комунікації шляхом застосування стратегій полеміки чи драматизації; достовірності. Учений розглядає пари концептів *контракт / стратегія*, *мовлення / дія*, *структура / суб’єкт*, *уявлення / ідентичність*, як ключові поняття мовленнєвої взаємодії [5:549]. Багато досліджень присвячено також аналізу стратегій певного типу дискурсу. Часто об’єктом такого аналізу стають стратегії політичного дискурсу (див. праці учених напрямку критичного дискурс-аналізу, таких як Т. ван Дейк, Н. Феаклу, Р. Водак та ін.).

У своїх розвідках сучасні дослідники звертаються зокрема і до проблеми стратегій наукового дискурсу. Ці стратегії зумовлено, у першу чергу, метою й функціями комунікантів, їх відносинами. До цілей наукового викладу відносять такі: 1) визначити проблемну ситуацію і виділити предмет дослідження, 2) проаналізувати історію питання, 3) сформулювати гіпотезу і мету дослідження, 4) обґрунтувати вибір методів і матеріалу дослідження, 5) побудувати теоретичну модель предмета дослідження, 6) викласти результати спостережень та експерименту, 7) прокоментувати й обговорити результати дослідження, 8) дати експертну оцінку проведеному дослідженню, 9) визначити галузь практичного застосування отриманих результатів, 10) викласти отримані результати у формі, прийнятній для спеціалістів і неспеціалістів (студентів і широкої публіки) [6]. Інший підхід представлено у визначенні стратегій цього типу дискурсу на основі аналізу структури авторизації наукового твору. У такій площині О. М. Гніздечко розрізняє стратегії авторитарної та неавторитарної мовної особистості [7].

У ширшій історичній епістеміко-дискурсивній перспективі розглядає стратегії теоретичної дискурсії В. І. Тюпа, який виділяє як першу в плані історичного розвитку ейдетичну або онтологічну стратегію, за якою слідує критична, або евристична, тоді як сучасну

теоретичну дискурсію побудовано, з погляду науковця, на проєктивній стратегії, яка, на відміну від дивергентного спрямування теоретичного критицизму, є конвергентною стратегією “діалогу згоди”, за М. М. Бахтіним [8:44–45].

Аналіз сучасних теоретичних підходів до сутності поняття стратегії та її типів, а також результати лінгвопрагматичного дослідження дискурсу французької політології дозволили нам визначити основні комунікативно-дискурсивні стратегії, характерні для цього типу дискурсу. Ми обрали термін “комунікативно-дискурсивні стратегії” для позначення складної єдності епістеміко-дискурсивних та власне комунікативних настанов автора. До таких стратегій автора політологічного твору ми відносимо групи стратегій *проблематизації*, *епістемізації*, *модалізації* та *семантизації* наукового викладу.

Характерним для французького політологічного дискурсу є побудова складної розгалуженої комунікативно-дискурсивної перспективи, де визначальну роль відіграють стратегії *епістемізації* та *модалізації*. Семантичним осередком епістемізації викладу є передусім загальнонаукові терміни. Дослідники виділили у французькому науковому дискурсі 21 такий термін, а саме: *analyse*, *analyser*, *approche*, *catégorisation*, *concept*, *conceptuel*, *discussion*, *donnée*, *étude*, *étudier*, *exemple*, *hypothèse*, *interprétation*, *notion*, *objectif*, *observation*, *observer*, *problématique*, *problème*, *recherche*, *système* [9:151–180]. Ці терміни лежать в основі колоквиальних стереотипних структурно-семантичних рамок наукового викладу. Ядром цих вузлів є епістемічні метаконцепти або класифікатори типу *théorie*, *hypothèse*, *conception*, *modèle*, *méthode*, та (мета)релятори, які їх квантифікують (*aspect*, *objet*, *type*, *caractéristique*, *spécificité*, *etc.*). Логічними операціями наукового викладу є операції дедукції, індукції, аналізу, синтезу, а також типові для наукового доведення стратегії аргументації (див. праці А.Д.Белової, О. А. Івіна, Ж.-П. Бронкара, Ф. Растьє та ін.).

Водночас між предметом, який аналізується, автором та адресатом вибудовується складна *модальна* призма, яка спрямовує інтерпретацію повідомлення у річище певної множинності смислів. Дослідження різних аспектів модальності привертає значну увагу науковців. Сучасні дослідники розрізняють логічні і семантичні

модальності, відносячи до останніх онтичні, вердиктивні, алетичні, епістемічні, деонтичні, оптативні, евалюативні, семіотичні [10:141–142], виділяють інтерсуб'єктивну модальність [11:215]. З іншого боку, протиставляються модуси сенсорного плану, до яких належать модуси чуттєвого сприйняття: бачити, чути, відчувати, помічати тощо, та модуси ментального плану, до яких відносять: 1) опінію: думати, вважати, вірити, уявляти, здаватися; 2) сумнів і припущення: сумнівно, можливо, може бути; 3) істиннісну оцінку: правда, брехня, вірно, невірно, неможливо, неймовірно, не може бути; 4) знання: знати, бути відомим; 5) незнання, приховування, байдужість: не знати, невідомо, таємниця, секрет, все одно, не суттєво, важко сказати, ще не вирішено, не беруся судити; 6) загальну аксіологічну оцінку: добре, погано. До емотивного плану належать модуси емоційного стану та відношення: сумно, жаль, радісно, гидко. До волютивного плану належать модуси: 1) бажання та волевиявлення: хотіти, вимагати, наказано; 2) необхідності: необхідно, треба [12:411; 13:177].

У площині дослідження наукового дискурсу такі дослідники, як Е. Вендлер, Н. К. Рябцева, В. Г. Гак та ін. зосереджують свою увагу на аналізі та класифікації дієслів ментальної дії, які є необхідною складовою цього типу дискурсу. В. Г. Гак виділяє ситуацію ментального процесу, пізнання, збереження пізнаного, співвіднесення фактів за їх ознаками, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, ступінь адекватності дійсності, часовий аспект, характеристику [14:23–26]. Е. Вендлер виділяє такі класи ментальних перформативів: апрехенсиви і путативи, які співвідносяться з експозитивами; рекогнітиви та ассесетиви, які співвідносяться з вердиктивами; резолютиви та конативи, які співвідносяться з комісивами; ремісиви та емотиви, які співвідносяться з бехабітивами; інквізитиви, які співвідносяться з інтерогативами [цит. за 15:67]. Зі свого боку, Н. К. Рябцева пропонує таку класифікацію дієслів ментальної дії, іллокутивною метою яких є зміна ментального простору: 1) іллокутивні або власне перформативні; 2) власне ментальні; 3) “світопороджувальні”; 4) перцептивні; 5) “семіотичні”; 6) фазисні; 7) “фізичні” [там само: 64–68]. Дослідниця виділяє наступні функції ментальних перформативів: вони є авторефлексивними, метатекстовими,

каузальними, сприяють структуруванню тексту і вводять суб'єкта пізнання [там само: 65–66]. Р. Віон, зі свого боку, наголошує на ролі модалізаторів у комунікативному, поліфонічному структуруванні дискурсу, зокрема наукового та політичного [16].

У французькому політологічному дискурсі розбудова модальної перспективи відбувається за допомогою модальних операторів епістемічного (певність, сумнів, вірогідність), алетичного (можливість, неможливість), деонтичного (належно, неналежно), аксіологічного планів (добре, погано тощо). Предметні зв'язки замінюються предикатами мисленнєвої діяльності (*considérer, envisager, penser, croire, attirer l'attention, se concentrer, etc.*), які нерідко превалюють у дискурсі французької політології. Важливу роль відіграють також предикати розуміння, тлумачення, які переводять міркування в площину множинності інтерпретацій, особливого погляду в авторських концепціях. Особливу роль відіграють інтенсифікатори (*important*), які зазвичай привносять певну емоційну складову: *s'étonner, être surpris, etc.* Зустрічаємо також оцінну модальність, наприклад, у визначенні ролі певного ученого чи значущості його теорії, наприклад: "*Descartes est, ici, une figure centrale et inaugurale*" [17:18]. Оцінна модальність набуває особливого значення в яскраво виражених полемічних текстах.

Нерідко спостерігається також складна епістеміко-модальна настанова, яка відстороняє автора, "убезпечує" його від більш чи менш категоричних суджень, як у наступному уривку, де нами виділені оператори такого хеджінгу: "*La théorie des comportements politiques semble depuis une vingtaine d'années ne plus pouvoir se défaire des raisonnements que structure un débat recurrent*" [18/2002/52/2–3: 129]. Таким чином, автор виступає у ролі прихованого критика чи медіатора. При цьому часто накладаються специфічні епістемічні рамки, такі як заперечення, альтернативність, питальність, умовність, обмеження, поступка. Така стратегія хеджінгу є за своєю сутністю епістеміко-модальною, тобто належить до обох вище аналізованих груп стратегій – епістемізації та модалізації. У цілому, проведений в рамках даного дослідження аналіз показав, що в сучасному французькому політологічному дискурсі домінують такі стратегії епістеміко-модального плану, як стратегії вираження невизначеності, непевності, неоднозначності,

можливості, відносності, бажання, наміру, які спрямовують повідомлення у відповідне комунікативно-дискурсивне річище.

Аналіз сучасного французького політологічного дискурсу показав також надзвичайно важливу роль стратегії *проблематизації*, основними семантичними та риторико-аргументативними осередками якої є відповідна металексика типу *problème, problématisation, question, questionnement, interrogation*. Таким чином, проблемне спрямування політологічного твору виражається через розбудову відповідної епістемічної мережі, організованої за допомогою опорних концептуально-семантичних вузлів, а їх основним семантичним оператором виступає метаконцепт *problème*, який розкривається через складну реляційну мережу (мета)реляторів, які стають виразниками основної комунікативної стратегії проблематизації, виводячи міркування у русло полеміки, дискусії, пошуку. Їх семантика окреслює процес міркування як пошуку, сприйняття, розуміння, інтерпретації (*chercher, quête, concevoir, voir, entendre, comprendre, interpréter, rejeter*), дебатів, полеміки (*débat, polémique, discussion, critique*). Визначальної ролі набуває при цьому семантика складності, труднощів, протиріччя, яка стає одним із основних аргументів постановки під сумнів, невизначеності, неможливості дати остаточну відповідь, знайти єдине рішення. Дискурсивне конструювання вектора проблематизації відбувається також за допомогою епістемічної модальності питання, постановки під сумнів, невизначеності (*question, questionnement, interrogation, doute, incertitude, confusion, hésitation, etc.*), при цьому традиційні аргументи вірогідності та доказовості найчастіше ставляться під сумнів чи заперечуються. Важливу роль відіграють також питальні конструкції, які нерідко утворюють складні “каскадні” структури. Інтерогативи слугують засобом організації полеміки, постановки під сумнів поглядів іншого автора чи усталених уявлень, суспільної думки, як приводу до надання іншого смислового навантаження певному концепту чи висуненню власної теорії.

Цікавим матеріалом для дослідження стратегій проблематизації послужили заголовки статей часопису RFSP від початку заснування цього часопису (1951 р.) до 2008 р. Так, основними тематичними осередками тут виступають лексеми на позначення: політики, її видів; держави та її інститутів; політичних режимів; суспільно-

політичних груп та акторів політичного життя; політичних концепцій та їх авторів. Власне проблематизація відбувається шляхом:

1. встановлення певних відношень;
2. виділення предметно-атрибутивного та функціонального аспекту;
3. накладання часово-просторових обмежень;
4. аспектуалізації;
5. уведення епістемічних та жанрових маркерів типу *problème, reflexion, étude, remarques, analyse, histoire, note introductive, esquisse, bilan*.

Базовими структурами є такі :

- X et Y (проблема як відношення): “*Les nationalismes asiatiques et l’Occident*” [18/1951/1:1-2];
- A de X (певний аспект проблеми): “*Les institutions de la Ve République*” [18/1959/9:1];
- (A de) X dans Z (проблема як явище чи його аспект у певних обмежувальних, часто часово-просторових рамках, які можуть розвиватись у складніші і, з часом, стають усе розлогішими, нерідко структуруються за допомогою крапок та двокрапок, дужок, що сприяє конкретизації проблеми та накладання на об’єкт дослідження певних обмежень: “*Les grains et la grandeur: les origines économiques de la politique européenne du général de Gaulle*” [18/1999/49:4–5]; “*Action publique sous dépendance. Conditions et effets du changement de paradigme dans la lutte contre la délinquance associée à la drogue en Europe*” [18/1999/49:6]; “*Autorégulation, intervention étatique, mise en réseau : les transformations de l’État social en Europe (les cas du VIH/sida, de l’abus d’alcool et des drogues illégales)*” [18/1999/49:3].

З часом зростає кількість питальних конструкцій, що посилює стратегію проблематизації: “*Vers le régime présidentiel?*” [18/1964/14:1]; “*Les quinze pays de l’Union: une consultation de “seconde ordre”?*” [18/1999/49:4–5]; з’являються нові проблемні осередки, наприклад, *représentation, image*: “*Représentations sociales, controverses et débats dans la conduite des politiques publiques*” [18/1992/42:2]; посилюється позначення процесуальності шляхом вживання іменників на *-isation*: “*Entre production et institutionnalisation des idées. La réforme de la Politique agricole*

commune” [18/2000/50:2]. Епістемічний вектор проблематизації у заголовках може виражатися когнітивною метафорою ПОШУКУ ШЛЯХУ, зокрема у формулі *en quête de ...* – алюзії до назви твору М. Пруста “*A la recherche du temps perdu*”.

Навіть в енциклопедичному політологічному словнику плюралізм думки набуває справжнього поліфонічного вираження, адже фактично статтю словника побудовано як своєрідну дискусію, де полемізують вчені, доктрини, що належать до різних епох, галузей науки, наукових напрямів та шкіл. Таким чином, чітко простежується стратегія проблематизації в розкритті концепту, підкреслюється неможливість його однозначної інтерпретації, дискусійність, що позначається такими маркерами, як *se demander, interrogation, débat, polémique*, питальними конструкціями, наприклад: “*L’histoire politique de l’Occident est traversée par un conflit de légitimité quant à l’autorité supérieure: celle du souverain politique ou du souverain religieux ?*” [17:19]. З цією метою широко використовуються епістемічні маркери, такі як *suivre, estimer, soutenir, inviter, décider, chercher, inscrire, soumettre, promouvoir, accentuer, analyser, comparer, souligner, opposer, renvoyer, définir, insister, rappeler, conduire, distinguer, noter, préconiser, dénoncer, invoquer, soutenir, justifier, proposer, considérer, s’en réclamer*, які позначають власне інтерпретаційну канву статті. Концепт чи явище розглядаються в площині теорії (*théorie, théorisation*), гіпотези (*hypothèse*), моделі (*modèles*), ілюзій (*illusions*), уявлень (*représentations*), ідеологій (*idéologies*). Їх тлумачення відбувається в певних модальних рамках, найчастіше з використанням маркерів епістемічної модальності, як-от кондиціонал, модальні прислівники типу *évidemment, peut-être*: “*Le régime ainsi fondé relèverait du totalitarisme, plus que de l’autoritarisme*” [ibid., p. 20].

Стратегії семантизації полягають у спрямуванні наукового пошуку до власне мовної складової аналізованого поняття. Нерідко йдеться про історичні, типологічні чи порівняльні дослідження тих чи інших політологічних понять. Тут можна зустріти значну кількість грецьких, латинських та інших іншомовних термінів, до первісного значення яких звертається автор. Крім того, однією з характерних рис сучасного французького політологічного дискурсу є звернення до етимологічних основ базових термінів з метою

поглибленого тлумачення їх значення, а також пошуку шляхів відродження первісного значення, повернення до внутрішньої форми, ресемантизації. Таким чином, у багатьох випадках спостерігається фактично переведення поняттєвого статусу терміна до статусу концепту. У цій групі стратегій семантизації наукового викладу важливу роль відіграють стратегії *дефініювання* та лінгвопрагматичні засоби їх реалізації, аналізу яких присвячено окрема публікація автора [19].

Приклади *етимологізації*, яка є однією з основних стратегій цієї групи, знаходимо в різних дискурсивних регістрах (науково-пошуковому, науково-педагогічному, науково-популярному) та різних дискурсивних жанрах. Проте найчастіше йдеться про наукові жанри, зокрема енциклопедично-довідкові. Цікавим у цьому плані є приклад помилкової етимології терміна “politique”, який наводить М.Маффезолі, спираючись на дослідження Й. Хейзинги: “... *que des auteurs français du Moyen Age faisaient dériver de polus et d'un prétendu mot grec icos, gardien. La politique était dès lors le “gardien de la pluralité”* [20:44]. Така стратегія, яка спрямовує виклад до концептуально-семантичного аналізу базових понять, нерідко набуває розлогих форм і слугує для дефініювання, окреслення смислових меж, ресемантизації тих чи інших концептів. Почасті вищезазначені стратегії утворюють своєрідний стратегічний вузол, як у наступному уривку, де визначальну роль відіграють модалізація, проблематизація та семантизація досліджуваного поняття: “*Le vocabulaire est, dans les principales langues occidentales, également incertain. En français, nous parlons de “classe dirigeante”, “d’élite” (parfois d’élite sociale et d’élite politique), de “classe politique”. Le concept de classe st équivoque : a-t-il le même sens dans l’expression “classe dirigeante” que dans l’expression “classe ouvrière” ? Est-il bon de parler de “classe politique” même si l’on retient la notion de classe dirigeante ? En anglais, sociologues et journalistes, eux aussi, emploient divers mots ou expressions : “ruling class”, “power elite”, “elite”, sans compter une notion proprement anglaise, celle d’“establishment” (qui commence d’ailleurs à faire fortune outre-Atlantique, au moins à New York et sur la côte Est)*” [18/1965/15/I:7].

Таким чином, в результаті проведеного дослідження було виявлено та описано основні групи комунікативно-дискурсивних

стратегій французького політологічного дискурсу, а саме стратегій епістемізації, модалізації, проблематизації, семантизації та основні лінгвопрагматичні засоби їх реалізації. **Перспективи** подальших досліджень вбачаємо в поглибленому вивченні стратегій, які входять до цих груп, та відповідних тактик.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
2. *Почепцов Г. Г.* Стратегия. Инструментарий по управлению будущим / Георгий Георгиевич Почепцов. – М.: Релфбук, К.: Ваклер, 2005. – 384 с.
3. *Simunic Z.* Une approche modulaire des stratégies discursives du journalisme politique: thèse pour obtenir le grade de docteur : sciences du langage / Zrinka Simunic. – Genève, 2004. – 404 p.
4. *Белова А. Д.* Комунікативні стратегії і тактики: підходи до вивчення / Алла Дмитрівна Белова // Наукові записки. – 2004. – Т. 13. – С. 134–39.
5. *Dictionnaire d'analyse du discours* / [sous la dir. de P. Charaudeau et D. Maingueneau]. – P.: Editions du Seuil, 2002. – 662 p.
6. *Карасик В. И.* О типах дискурса / Владимир Ильич Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. трудов. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 5–20.
7. *Гніздечко О. М.* Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Оксана Миколаївна Гніздечко. – К., 2005. – 20 с.
8. *Тюпа В. И.* Коммуникативные стратегии теоретического дискурса / Валерий Игоревич Тюпа // Критика и семиотика. – 2006. – Вып. 10. – С. 36–45.
9. *Rastier F.* Pour une sémantique des textes théoriques / François Rastier // Revue de sémantique et de pragmatique. – 2005. – № 17. – P. 151–180.
10. *Hébert L.* Introduction à la sémantique des textes / Louis Hébert. – P.: Honoré Champion, 2001. – 232 p.
11. *Vion R.* Modalités, modalisations et activités langagières / Robert Vion // Marges linguistiques. – 2001. – № 2. – P. 209–231.
12. *Арутюнова Н. Д.* Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
13. *Смущинська І. В.* Суб’єктивна модальність французької прози: монографія / Ірина Вікторівна Смущинська. – К.: Видав.-поліграф. центр “Київський університет”, 2001. – 255 с.
14. *Гак В. Г.* Пространство мысли (Опыт систематизации слов ментального поля) / Владимир Григорьевич Гак // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М.: Наука, 1993. – С. 22–29.
15. *Рябцева Н. К.* Мысль как действие, или риторика рассуждения / Надежда Константиновна Рябцева // Логический анализ языка. Модели действия. – М.: Наука, 1992. – С. 60–69.
16. *Vion R.* Dimensions énonciative, discursive et dialogique de la modalisation / Robert Vion // Estudios lingüísticos. – 2007. – Vol. 8. – № 15. – P. 193–224.
17. *Colas D.* Dictionnaire de la pensée politique : auteurs, œuvres, notions / Dominique Colas. – P.: Larousse, 1997. – 295 p.
18. *Revue française de science politique.*
19. *Афанасьева О. М.* Типологія дефініційних структур у дискурсі сучасної французької політології / Ольга Миколаївна Афанасьева // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К.: Логос, 2009. – Вип. 15. – С. 28–37.
20. *Maffesoli M.* La transfiguration du politique. La tribalisation du monde postmoderne / Michel Maffesoli. – P.: La table Ronde, 2002. – XX, 307 p.